

ПРАВОВАТА ДЪРЖАВА: НАРЪЧНИК



ПРИНЦИПИТЕ НА ПРАВОВАТА ДЪРЖАВА, ДЕМОКРАЦИЯТА И ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Принципите на правовата държава, демокрацията и правата на човека, които са трите стълба на Съвета на Европа, са тясно свързани и неделими.

- ▶ Демокрацията осигурява участието на гражданите в процеса на вземането на обществени решения;
- ▶ Човешките права защитават хората от произволна и прекомерна намеса в техните свободи и гарантират човешкото достойнство;
- ▶ В държава, която се управлява с съответствие с принципа на правовата държава, съществуват гаранции, че упражняването на публичната власт е регулирано и контролирано.

Правовата държаванасърчава демокрацията, защото установява отговорност за упражняващите публичната власт. Тя защитава правата на човека посредством независима и безпристрастна съдебна система и защитава малцинствата от произволно управление на мнозинството.

Защо това е от съществено значение?

Държава без ясни правила е застрашена от нестабилност и произвол.

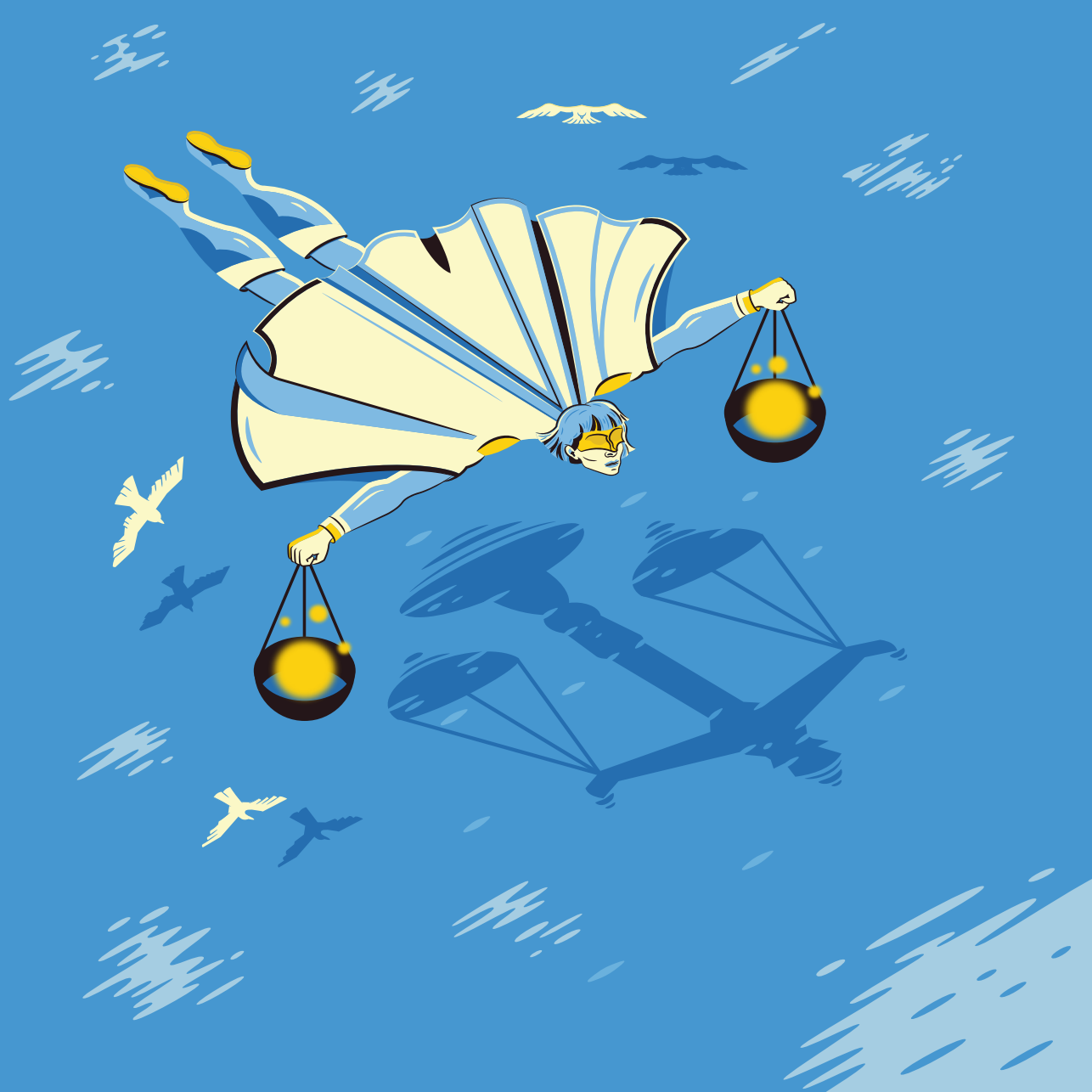
Правовата държавазашитава основните свободи на всеки човек. Тя е основата на съвременните демокрации.

Правовата държава се основава на пет основни принципа:

- ▶ **Законосъобразност** – законите важат за всички и поставят ограничения на властта.
- ▶ **Правна сигурност** – законите са ясни, достъпни и предвидими.
- ▶ **Недопускане на злоупотреба с власт** – осъществяват се проверки, за да се избегне произвол.
- ▶ **Равенство пред закона и недискриминация** – законите защитават всички и се прилагат еднакво, а дискриминацията е забранена.
- ▶ **Достъп до независимо и безпристрастно правосъдие** – всеки може да защити правата си в съда.

Илюстрации на „Юстиция“ ('Lady Justice'), [римската богиня на справедливостта и правосъдието], от малтийската художничка Надин Теума (Nadine Theuma)





ЗАКОНОСЪОБРАЗНОСТ

Законите важат за всички и поставят ограничения на властта

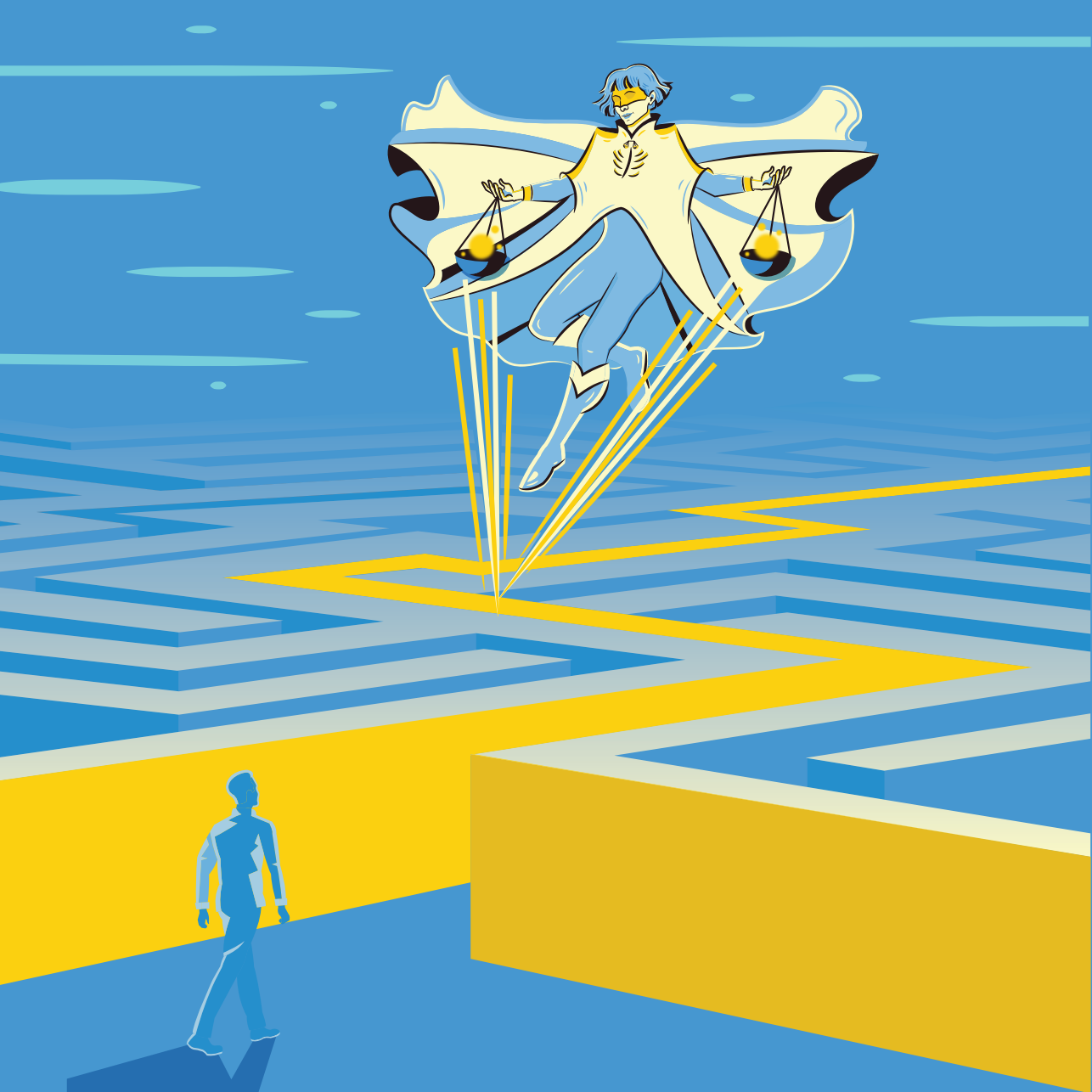
В държава, която се управлява с съответствие с принципа на правовата държава, действията на властите и гражданите се регулират от законодателство, прието по демократичен начин. Изпълнителната власт не може да упражнява своята власт и да налага волята си без ограничения или контрол.

Основни принципи

- ▶ Всички решения трябва да се вземат в рамките на закона.
- ▶ Законите трябва да се приемат в съответствие с ясен и прозрачен демократичен процес.
- ▶ Решенията на органите на държавната власт трябва да се контролират от независима съдебна система. Правителството не може да си присвоява нови правомощия, без да спазва правилата, заложи в конституцията.
- ▶ Международните конвенции и договори, както и решенията, постановени от международни съдилища, трябва да се прилагат и изпълняват.
- ▶ Законът трябва да се прилага ефективно.

Защо това е от съществено значение?

Ако не съществуваше задължение властта да се упражнява в рамките на закона, с нея би могло да се злоупотребява. Дадено правителство например би могло да ограничава свободите по свое усмотрение. Яснотата и зачитането на демократично приетото законодателство са гаранция за справедливост и равенство за всички.



ПРАВНА СИГУРНОСТ

Законите са ясни, достъпни и предвидими

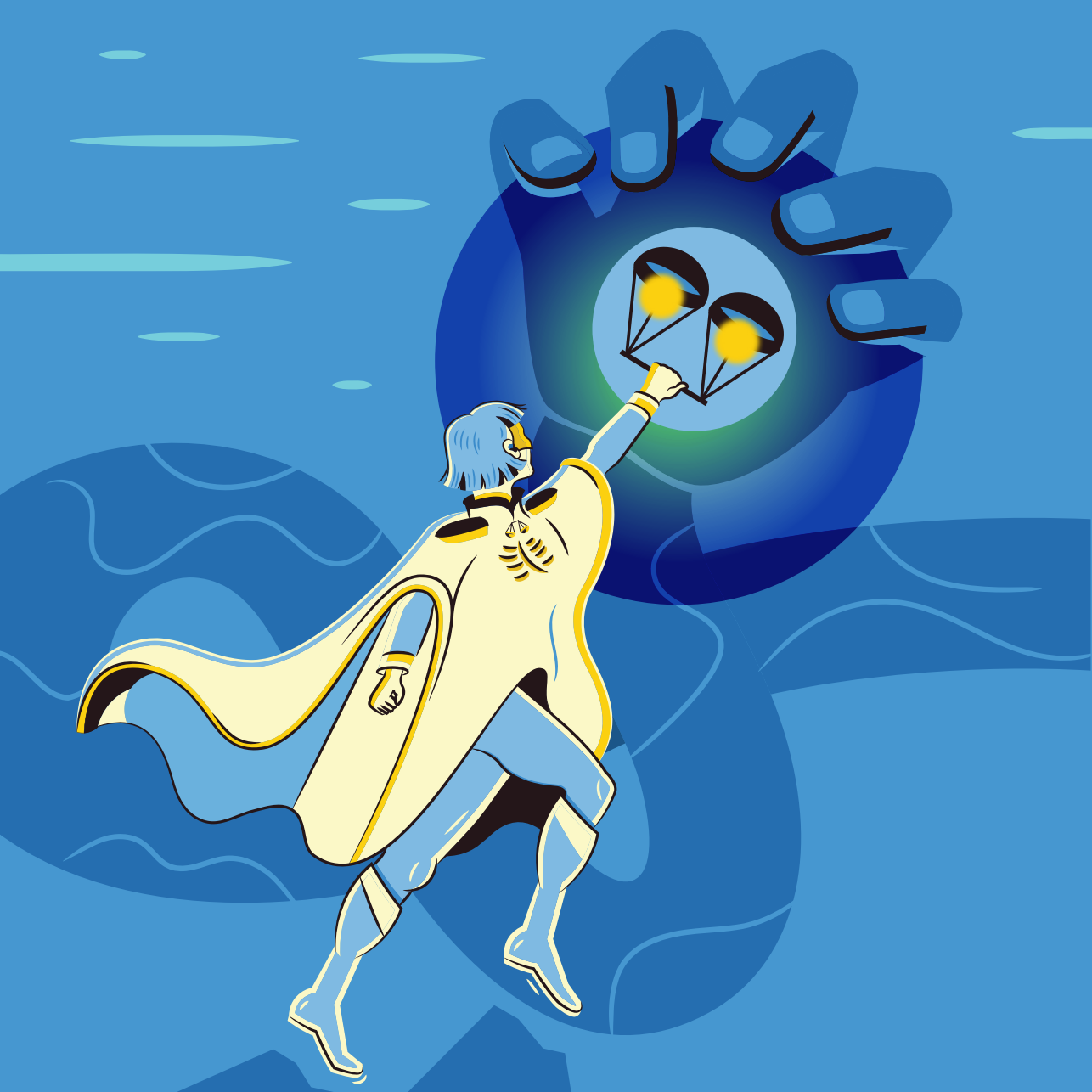
Правната сигурност е гаранция, че законите са ясни, достъпни и предвидими, и не се прилагат с обратна сила. Така всеки предварително познава правата и задълженията си.

Основни принципи

- ▶ Законите и съдебните решения трябва да са лесно достъпни и разбираеми.
- ▶ Законите не трябва да се променят непредсказуемо и трябва да са последователни.
- ▶ Никой не може да бъде наказан за деяние, което не е представлявало престъпление или закононарушение, когато е било извършено.

Защо това е от съществено значение?

За да могат хората да предприемат действия с увереност, трябва да познават правата и задълженията си. Неясните или бързо променящи се закони създават несигурност и нестабилност, и излагат хората на риск от непредвидими санкции.



НЕДОПУСКАНЕ НА ЗЛОУПОТРЕБА С ВЛАСТ

Осъществяват се проверки, за да се избегне произвол

Неограничената и неконтролирана власт води до несправедливост. Опасностите от абсолютната власт включват произволни решения, корупция и политически репресии. Прекомерното следене без разрешение или надзор на съдебните органи например може да доведе до нарушения на правата на човека.

Основни принципи

- ▶ Разделение на властите: властта не трябва да е концентрирана в ръцете на един държавен орган.
- ▶ Задължение за мотивиране: публичните решения трябва да са обосновани и обяснени.
- ▶ Съдебен контрол: всички публични решения трябва да могат да бъдат оспорени пред независими и безпристрастни съдилища.

Защо това е от съществено значение?

Без надзор правителството би могло да взема произволни решения, да цензурира опонентите си или дори да отмени основните свободи. Правовата държава установява гаранции за недопускане на такива злоупотреби.



РАВЕНСТВО ПРЕД ЗАКОНА И НЕДИСКРИМИНАЦИЯ

Законите защитават всички и се прилагат еднакво, а дискриминацията е забранена

Правовата държава изисква всеки да има едни и същи законоустановени права и задължения и да няма необосновани различия в начина, по който се отнасят към него.

Равенството пред закона означава, че

- ▶ Не трябва да се прави необоснована разлика между хората, нито установена със закон, нито при прилагането на законите.
- ▶ Трябва да се осигури защита срещу всички форми на дискриминация.
- ▶ На всички трябва да бъдат гарантирани еднакви права и задължения.
- ▶ Всеки, който е обект на дискриминация, трябва да може да се защити.

Ключови постижения – примерът с избирателното право на жените

Забавянето в предоставянето на избирателно право на жените в Европа е пример за историческа дискриминация. Финландия е първата европейска страна, която предоставя правото на глас на жените през 1906 г. Едва след 1918 г. то се въвежда и в повечето други европейски страни, а едва от 1984 г. насам е всеобщо в Европа. Днес правовата държава не само защитава избирателното право на жените, но и гарантира и насърчава активното им участие в политическия живот без дискриминация.



ДОСТЪП ДО НЕЗАВИСИМО И БЕЗПРИСТРАСТНО ПРАВОСЪДИЕ

Всеки може да защити правата си в съда

Достъпът до независим и безпристрастен съд позволява на хората да защитават правата си. Европейският съд по правата на човека е постановил например, че невъзможността да се оспори в съда прекратяването на трудовото правоотношение, лишаването от собственост или прекратяването на контакт с децата са нарушили правата на жалбоподателите. Бързото и достъпно правосъдие е от съществено значение за гарантиране на равни права.

Основни принципи

- ▶ Всеки има право да се обърне към съда и има право на справедлив процес пред независим и безпристрастен съд.
- ▶ Съдебните решения са достъпни и ясно обяснени.
- ▶ Правен съвет и правна помощ са на разположение на нуждаещите се.
- ▶ Съдебните процедури са разумно бързи и нескъпи.
- ▶ Съдебните решения се изпълняват.

Защо това е от съществено значение?

Без достъп до правосъдие, гражданите, чиито права са били накърнени, няма да могат да ги защитят. Държавата трябва да гарантира независими съдилища и съдебна система, достъпна за всички.



PAX EVAN
TIBI GELI
MAR STA
CE MENS

ВЪРХОВЕНСТВОТО НА ПРАВОТО В ДЕЙСТВИЕ

Ролята на Венецианската комисия към Съвета на Европа

Венецианската комисия подпомага своите държави членки при разработването на конституционни системи, осигуряващи необходимото прилагане на принципите на правовата държава. Комисията предоставя също инструмент – контролен списък на принципите на правовата държава – за оценка на степента на прилагане на тези принципи в съответната страна.

Контролният списък на Венецианската комисия на принципите на правовата държава

Контролният списък на принципите на правовата държава от 2016 г. представя основните принципи на правовата държава – законосъобразност, правна сигурност, недопускане на злоупотребата и неправомерното използване на властта, достъп до правосъдие, равенство и недискриминация – под формата на критерии с подробни параметри и съответни източници.

С помощта на контролния списък правителството, парламентът, гражданското общество, гражданите, както и международните организации могат да оценят до каква степен в дадена държава се съблюдават принципите на правовата държава. Контролният списък позволява да се идентифицират слабостите или пропуските, изискващи действия от страна на държавата. Венецианската комисия е отправила множество препоръки за това как да се отстранят тези слабости и пропуски.

Кои сме ние?

Комисията за демокрация чрез право, известна като Венецианската комисия, е консултативният орган на Съвета на Европа по въпросите на конституционното право, съставен от независими експерти.

Създадена е на 10 май 1990 г. по идея на италианския учен Антонио Ла Пергола. След падането на Берлинската стена тя е помогнала на много бивши социалистически страни да приемат демократични конституции и законодателство и впоследствие да се присъединят към Съвета на Европа.

Днес тя съдейства на своите страни членки при изготвянето на конституционни и законодателни реформи, съответстващи на международните стандарти. Спазването на препоръките на Комисията е улеснило процеса на придобиване на членство в Европейския съюз.

Мисия

Венецианската комисия оценява конституционните и законодателните реформи, по-специално в областите на избирателната система и съдебната власт, следствие на подаване на искане за това и посредством всеобхватен процес на консултации с националните власти, държавните институции, заинтересованите страни и гражданското общество. Тя дава незадължителни препоръки как да се усъвършенстват тези реформи, за да се спазват и прилагат принципите на демокрацията, правата на човека и правовата държава, и да се създадат ефективни и жизнеспособни системи на управление.

Страни членки

Във Венецианската комисия членуват 46-те държави членки на Съвета на Европа и още 15 други страни от Северна и Южна Америка, Африка и Азия.

Защо „Венецианска“?

Европейската комисия за демокрация чрез право е получила името си „Венецианска комисия“ от известния италиански град в залива Венецианска лагуна, където е проведено първото в заседание и където продължава да заседава четири пъти годишно.

Постижения в периода 1990 – 2025 година

През 35-годишното си съществуване, благодарение на своята независимост и безпристрастност, професионализма си и приобщаващите си методи на работа, Венецианската комисия е оказала значително влияние за улесняване на приемането на демократични конституции и за демократичното функциониране на институциите. По-специално Комисията е допринесла за подобряване на спазването на принципите на правовата държава и за укрепване на разделението на властите и независимостта на съдебната система в своите страни членки.

- ▶ **Повече от 1000** е броят на становищата и докладите относно конституционни и законодателни реформи;
- ▶ **Повече от 50** е броят на конституциите, изготвени или преработени с помощта на Комисията;
- ▶ **Повече от 200** е броят на независимите правни експерти, допринесли за дейността на Комисията.

Защо това е важно за всички нас?

Правовата държава означава:

- Стабилна и мирна демокрация.
- Свободни и защитени от произвол граждани.
- По-справедливо и по-равноправно общество.

Илюстрации: Надин Теума (Nadine Theuma)

Всички права запазени.
Никоя част от настоящата публикация не може
да бъде превеждана, възпроизвеждана или
предавана без предварителното писмено
разрешение на Дирекцията за комуникации
(F-67075 Strasbourg Cedex or publishing@coe.int).

Снимки © Съвет на Европа

Издадено от Съвета на Европа
F-67075 Strasbourg Cedex

www.coe.int

© Съвет на Европа, декември 2025 г.

Интернет страница на Венецианската комисия

<https://venice.coe.int>



Настоящата брошура разглежда основните принципи на правовата държава: законосъобразност, правна сигурност, предотвратяване на злоупотребата с власт, равенство пред закона и достъп до правосъдие. Тези принципи са в основата на демокрацията и правата на човека, като гарантират отчетност на управлението, индивидуални свободи и справедливост в обществото. Информирайте се как Съветът на Европа посредством дейността на Венецианската комисия подкрепя държавите в спазването на тези стандарти и защитата на гражданите от произволна власт. Независимо дали сте политик, студент или загрижен гражданин, този наръчник разкрива защо правовата държава е важна и как защитава нашите свободи всеки ден.

BUL

www.coe.int

Съветът на Европа е водещата организация за защита на правата на човека на континента. Той има 46 държави-членки, сред които са и всички тези които членуват в Европейския съюз. Всички държави-членки на Съвета на Европа са подписали Европейската конвенция за правата на човека, договор, предназначен да защитава правата на човека, демокрацията и върховенството на закона. Европейският съд по правата на човека следи за изпълнението на Конвенцията в държавите-членки.

